

УДК 378.1

РЕФЛЕКСИВНА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ШЛЯХ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ**Таран О. М.**

У статті розглядається проблема використання рефлексивного підходу у процесі формування професійної компетентності вчителя іноземної мови, моделі підготовки вчителів, роль рефлексії в професійному становленні педагога.
Ключові слова: вчитель іноземної мови, рефлексія, рефлексивний підхід, педагогічна рефлексія.

В статье рассматривается проблема использования рефлексивного подхода в процессе формирования профессиональной компетентности учителя иностранного языка, модели подготовки учителей, роль рефлексии в профессиональном становлении педагога.
Ключевые слова: учитель иностранного языка, рефлексия, рефлексивный подход, педагогическая рефлексия.

The article deals with the problem of using reflective approach in the formation of professional competence of foreign language teachers, models of teacher training, the role of reflection in teacher professional development.
Key words: foreign language teachers, reflection, reflexive approach, pedagogical reflection.

Модернізація структури і змісту шкільної іншомовної освіти посилює вимоги до якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов, спонукає до створення ефективної моделі процесу формування їхньої професійної компетентності.

Проблемам формування професійної компетентності сучасних учителів іноземної мови присвячена значна кількість публікацій українських та зарубіжних учених (О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, С. Ю. Николаєва, Л. Я. Зєня, Н. В. Барграмова, К. С. Махмурян, В. В. Сафонова, О. Н. Соловйова, Е. І. Соловйова, Й. І. Пассов та ін.), в яких підкреслюються особливі вимоги до особистості та професійних якостей фахівців. Проте постійний розвиток педагогічної науки, новітні дослідження та інновації в методиці викладання іноземних мов спонукають до пошуку нових шляхів та моделей підготовки вчителів іноземних мов.

Як відомо, до джерел методичної компетенції та знань учителів відносяться підготовка до професійної діяльності у вищих навчальних закладах та курси підвищення кваліфікації, вивчення методичної літератури з проблем організації навчально-виховного процесу з іноземної мови, досвід вчителювання, спостереження за професійною діяльністю колег та досвідчених учителів-майстрів, участь у роботі науково-методичних семінарів та конференцій, спілкування з колегами, власний досвід вивчення іноземної мови.

Серед існуючих різноманітних моделей підготовки вчителів британський фахівець з методики викладання іноземних мов М. Уоллес виділяє як три основні: ремісницьку модель (The Craft Model), науково-прикладну модель (The Applied Science Model) та рефлексивну модель (The Reflective Model) [6].

Відповідно до ремісницької моделі студент здобуває професійну підготовку на прикладі досвідченого вчителя, вчителя-майстра, за яким він спостерігає та якого наслідує, тобто до отримання професійних умінь ставляться як до ремесла та накопичення досвіду. Це традиційний підхід, який все ще використовується у деяких країнах у якості післядипломної педагогічної освіти.

За науково-прикладною моделлю студент вивчає теоретичні курси з прикладної лінгвістики, до якої належить і методика викладання іноземних мов, та інших суміжних предметів або наук, які пізніше використовуються у викладанні іноземної мови. Саме на цій ідеї базується, більшою чи меншою мірою, підготовка вчителів з іноземної мови у багатьох університетах та коледжах.

Під час використання рефлексивної моделі студентам надається можливість проводити заняття або спостерігати за заняттями колег, студенти пригадують свій

минулий досвід вивчення іноземної мови, аналізують цей досвід самостійно, обговорюють його з іншими студентами або досвідченими вчителями і в такий спосіб створюють свої власні теорії навчання іноземної мови та перевіряють їх на практиці. Ця модель знаходить своє використання в групах професійного розвитку вчителів і в деяких сучасних курсах з підготовки вчителів. Найважливішим чинником у професійному становленні, за цією моделлю, виступає власний досвід викладання іноземної мови та рефлексія.

На думку М. Уоллеса, рефлексивний компонент у роботі вчителя виникає з принципової неможливості створити універсальний довідник з готовими порадами та рекомендаціями на всі випадки життя, оскільки навчальний процес динамічний та мінливий, і неможливо раз і назавжди освоїти всі секрети педагогічної праці, тому що ті прийоми та методи, які були ефективними сьогодні, вже завтра можуть виявитися недостатніми або навіть непридатними. Він наголошує, що викладацька діяльність за своєю природою є творчою, а вчитель є професіоналом, який систематично рефлексує та аналізує свою діяльність [6, с. 5].

Аналіз вітчизняних публікацій з проблем формування професійної компетентності свідчить про зростання цікавості до рефлексії як важливого механізму забезпечення професійної діяльності, про підвищення ролі рефлексії в професійному становленні педагога.

Педагогічна рефлексія – це процес пізнання педагогом самого себе як професіонала, стану свого розвитку, саморозвитку та їх причин, здатність до критичного переосмислення власного досвіду, аналіз власних думок, які пов'язані з його професійно-педагогічною діяльністю, роздуми про себе як особистість, усвідомлення того, як його сприймають та оцінюють учні, колеги, інші люди, це один із механізмів саморегуляції педагога, механізм корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні [1; 2; 3].

Найбільш вдало, на наш погляд, явище рефлексивного підходу до педагогічної діяльності відображає циклічна модель, розроблена Г. Гіббсом [5] (див. рис. 1).



Рис. 1. Рефлексивний цикл за Г. Гіббсом

Ця модель налічує шість етапів, кожен з яких має свою мету та завдання. Перший етап присвячується опису ситуації (подія, місце, учасники); на другому етапі пропонується описати емоції, почуття, відчуття щодо ситуації, яка склалася; метою наступного етапу є оцінювання результатів, виокремлення позитивних або негативних моментів. Важливим етапом цієї моделі є аналіз ситуації, причин, що призвели до успіху або невдачі, порівняння теоретичних знань, отриманих у процесі попередньої професійної підготовки та досвідом їх практичного використання. Формулювання висновків відбувається на наступному етапі, завданням якого є виокремлення нової інформації, прийняття рішення щодо подальшого розвитку. На заключному етапі складається план щодо подальших дій, щоб уникнути подібних ситуацій, якщо досвід негативний, або щоб творчо використати досвід, якщо він був позитивний. Цей етап також передбачає звернення до навчальної літератури, консультування з викладачами або досвідченими колегами. Рефлексивний цикл Г. Гіббса спонукає до

систематичного розмірковування щодо протікання всіх фаз будь-якої діяльності, що є особливо важливим у професійному становленні майбутніх фахівців, зокрема майбутніх учителів іноземної мови.

Отже, здатність до рефлексії є професійно значущою якістю особистості, основою для формування та розвитку професійних здібностей педагога, що дозволяє нам стверджувати, що цю здатність до професійної рефлексії необхідно формувати вже у вищих навчальних закладах, потрібно розвивати у студентів рефлексивні якості, рефлексивне мислення, вміння здійснювати цю діяльність, залучати майбутніх учителів до різноманітних способів здійснення рефлексії. Рефлексія повинна стати структурним компонентом навчальної діяльності студентів, і твердження російського педагога В. Краєвського про те, що рефлексії потрібно навчати, є правомірним та таким, що заслуговує на увагу [4]. Зокрема науковець вважає, що навчання без рефлексії неможливе, що людина, яка багато разів повторює діяльність за зразком, може нічому не навчитися, тому що, той, хто повторює – не вчиться. На його думку, професійне становлення відбувається, коли до справи підключається рефлексія, завдячуючи якій виокремлюються схеми діяльності, шляхи вирішення практичних задач, тобто рефлексивний процес приводить до розвитку професійних умінь [4].

Спостереження за процесом підготовки майбутніх учителів іноземної мови дозволяє нам стверджувати, що в сучасних умовах організації навчального процесу з набуття необхідних професійних компетенцій студенти не завжди сприймають себе як активних суб'єктів цієї діяльності. Впровадження в навчальний процес елементів професійної рефлексії може призвести до позитивних змін у ставленні студентів до навчання, із об'єкта навчання вони перетворюються на суб'єкт навчання, що сприятиме успішному професійному становленню, допоможе здійснювати всебічне оцінювання результатів своєї власної діяльності.

Рефлексивна модель підготовки фахівців, розроблена М. Уоллесом, наочно ілюструє шлях підготовки майбутніх учителів в умовах навчального закладу, показує місце для активного впровадження елементів рефлексії [6, с. 49] (див. рис. 2).



Рис. 2. Рефлексивна модель підготовки вчителя іноземної мови за М. Уоллесом

Британський науковець привертає увагу до необхідності врахування попереднього досвіду та знань студентів, які вони отримують до вступу до навчальних закладів, оскільки, і особливо це стосується педагогічної праці, вони вже мають уявлення та певне ставлення до цієї професії, певний позитивний або негативний досвід вивчення іноземної мови в середніх навчальних закладах, до якого потрібно звертатися, обмірковувати, аналізувати на етапі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

На цьому етапі, за переконанням М. Уоллеса, основними завданнями для майбутніх учителів є оволодіння теоретичними знаннями з дисциплін психолого-педагогічного циклу та методики викладання, рефлексія, в ході якої студент приходить до розуміння сутності нових знань та порівнює їх з попередніми уявленнями

та досвідом, застосування теоретичних знань для вирішення практичних завдань, оцінка набутих знань. За традиційною моделлю (The Applied Science Model) студенти отримують знання з психолого-педагогічних дисциплін у певній послідовності, і ми очікуємо, що майбутні фахівці зможуть їх використати в конкретній ситуації. За рефлексійною моделлю студенти повинні постійно мати змогу для аналізу та випробування теоретичних знань у шкільній аудиторії, в процесі практичної діяльності, а цей шкільний досвід повинен впливати на процес набуття теоретичної підготовки. М. Уоллес пропонує організувати навчальний процес у виші у такий спосіб, щоб процес набуття теоретичних знань підтримувався практичною діяльністю в шкільній аудиторії впродовж вивчення певного теоретичного курсу. При оцінюванні навчальних досягнень студентів також потрібно звертати увагу саме на їхню здатність використовувати отримані знання для вирішення практичних завдань.

Навчально-педагогічна практика студентів має велике значення для їхнього професійного становлення, але роль цього виду діяльності значно зростає, як зазначає науковець, якщо ця практична діяльність студентів піддається рефлексії, якщо вони не тільки організують навчально-виховний процес, але й залучаються до спостереження за навчальним процесом, аналізу та обговорення занять і конспектів уроків колег, якщо це відбувається в діалогічній формі або студентам пропонується здійснити письмовий аналіз своїх спостережень, оскільки писемне мовлення обов'язково забезпечує рефлексію, містить рефлексивний компонент.

Етап професійної підготовки передбачає також отримання практичних знань та досвіду в умовах спеціально організованого навчального процесу. Заслугує на увагу думка британського фахівця про те, що в процесі навчання студентам потрібно продемонструвати основні підходи, методи, техніки, прийоми, режими роботи, стилі спілкування, які використовуються, наприклад, у викладанні іноземної мови, і які вони зможуть використати в своїй подальшій професійній діяльності. Таким чином, процес вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі – це шлях набуття практичних знань з викладання цього предмету і повинен слугувати студентам, у розумних межах, моделлю для організації навчального процесу в середній школі. Практичні знання та досвід і теоретична підготовка є благодатною основою для рефлексії.

Рефлексивна модель підготовки вчителя іноземної мови, яка запропонована М. Уоллесом, ставить у центр навчального процесу студента, його особистість, що є необхідністю та вимогою процесу формування професійної компетентності в сучасних умовах.

Формування професійної рефлексії у майбутніх учителів іноземної мови повинно зайняти належне місце в навчальному процесі в умовах здобуття професії в навчальних закладах. Теоретична підготовка вчителів іноземних мов повинна обов'язково поєднуватися з особистою професійною практикою, знання мають бути інтегрованими у власний практичний досвід, що стане підґрунтям для розвитку професійної рефлексії. Отже, розвиток рефлексивного мислення є актуальним завданням професійної підготовки сучасних учителів, для яких характерна компетентність, творчість, висока культура, потреба в постійному самовдосконаленні.

Література

1. Гапоненко Л. Розвиток рефлексії як психологічного механізму корекції професійної поведінки у педагогічному спілкуванні / Л. Гапоненко // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 14–16.
2. Полякова Г. Показники педагогічної творчості вчителя / Г. Полякова // Психолог. – 2006. – № 35. – С. 3–5.
3. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
4. Краевский В. В. Теоретические основы профессионального становления молодого педагога / Володар Викторович Краевский. – Самара : СГПУ, 1996. – 167 с.
5. Gibbs G. Learning by Doing: A guide to teaching and learning methods. Further Education Unit / G. Gibbs. – Oxford Polytechnic : Oxford, 1988.
6. Wallace M. Training Foreign Language Teachers: A Reflective Approach / M. Wallace. – Cambridge University Press, 2006. – 192 p.